

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД «КОЗАЧЧИНА – ГЕРОЇЧНА СТОРІНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»

Козацтво й Україна – ці поняття здавна стали в один асоціативний ряд. І це не випадково, адже через історію козацтва, по суті, переломлювалася ціла епоха в минулому України. На певному етапі історії саме козацтво відбивало загальні тенденції та закономірності розвитку українців, як окремої нації. Щоб краще зрозуміти сутність цього суспільного феномену, спробуємо простежити еволюційний шлях його розвитку, зосередитись на рубіжних віхах його історії, ознайомившись з матеріалами наукових досліджень представленими в бібліотеці нашого інституту.

Золотий фонд вітчизняної історіографії становить перекладене на українську мову і перевидане в 1990 р. трьохтомне історичне дослідження - Історія запорізьких козаків / Д. І. Яворницький; Пер. І. Сварник. - Львів: Світ, 1990. Видання охоплює період 1471-1734 рр. і містить детальний опис гідрографії, топографії, склад і адміністративно-територіальний уклад Запоріжжя, органи влади і судочинство, розвиток школи. Висвітлюються питання життя та побуту запорізького козацтва, озброєння, військової стратегії і тактики. Подана обґрунтована концепція виникнення і розвитку козацтва й самої його назви, його ролі в боротьбі проти грабіжницьких навал на Україну орд кримських та турецьких феодалів, хронологічний виклад походів запорожців у Крим та Туреччину. Значну увагу приділено дослідженню участі запорожців в народних повстаннях проти шляхетської Польщі, визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького 1648-1654 рр.

Однією з причин виникнення козацтва була необхідність захисту південного порубіжжя від вторгнення татар, а участь у визвольному русі дала можливість козакам вийти в авангард численних народних повстань, стати військовою структурою, яка стримувала вторгнення орд Кримського ханства на територію України. Протягом тривалого часу воно, по суті, залишалося єдиною реальною силою здатною вести відкриту збройну боротьбу зі своїми войовничими сусідами, сенс якої полягав у тому, щоб забезпечити українському народові право на існування. Військова сила запорожців та самотутня тактика ведення бою були відомі далеко за межами України. Участь козацьких загонів в окремих воєнних кампаніях (Хотинська війна 1621 р.) часто вирішували долю не тільки битви, а й існування держави. Про це йдеться в книзі – Оповідання про славне Військо Запорозьке / А. Кащенко, К.: Веселка, 1992.- 271 с.

На шляху історичної еволюції українське козацтво виконало унікальну функцію - державотворчу. Феномен цього явища полягав у тому, що вперше ця роль перейшла безпосередньо до рук представників народу. Проста, але

життєздатна система законодавчих (загальновійськова рада) і виконавчих (Кіш Війська Запорозького) органів влади ґрунтувалася на демократичних традиціях. Республіканська форма правління, участь усіх кіл козацтва у вирішенні господарських та суспільних питань перетворили Запорізьку Січ на форму української держави. В своїй книзі – Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення 16-17 ст./ В. Шевчук,- К.: Грамота, 2007.- 720 с. сучасний український письменник та історик прагне не лише дослідити це явище, але й осмислити з погляду сучасності.

Існування Запорізької Січі, як цілком самостійної політичної сили було визнано в міжнародному світі. Кіш Війська Запорозького приймав представників Австрії, Швеції, Трансильванії, Польщі, Росії, Кримського ханства та інших країн. Він укладав міжнародні угоди, вів переговори з іноземними дипломатами, вступав у військові коаліції. Здивована Європа побачила, як на її очах твориться нова держава з демократичною республіканською формою правління, органами законодавчої та виконавчої влади, які мали яскраво виражені національні риси. Сприйняття козацької держави західноєвропейським світом розкриває у своїй монографії - Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка,- К.: Дніпро, 1992.- 495 с. Книга містить матеріали західноєвропейських джерел історіографії та літератури 16-19 століть.

Практично з самого початку козацтво формувалось, як категорія людей, що виходила за вузькі рамки тогочасних станів. Козак-воїн був козаком-землеробом, військовий елемент природно вживався в елемент землеробський і доповнював його. Козацькі господарства (зимівники) набули фермерського зразку. Про мануфактурну промисловість, ринкові відносини та соціальну диференціацію козацтва йдеться в монографії - Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні роки свого існування (1734-1775 рр.).- Дніпропетровськ: Січ, 2004.- 421 с. Праця присвячена переважно господарській діяльності козаків, заселенню та господарському освоєнню краю, приводиться кількість населених пунктів та їх мешканців включаючи січовиків. Використавши чисельні архівні матеріали автор змалював яскраву картину життя та боротьби запорожців.

Темі останніх років існування козацької держави присвячене маловідоме наукове дослідження визначного вітчизняного вченого 19 ст. Володимира Антоновича – «Останні часи Козаччини на Правобережжі» надруковане в книзі: Коротка історія козаччини / В. Б. Антонович.- К.: Україна, 2004.- 304 с. Спираючись на фактичний матеріал, автор доводить, що соціальна спільнота (козацтво) має здатність цілеспрямовано впливати на хід історії.

На основі новознайдених документів і матеріалів та досягнень новітньої історичної науки, сучасні українські історики створили узагальнений образ козацтва у науково-популярному виданні – Історія українського козацтва: нариси у 2-х т. /відп. ред.. В. А. Смолій.- К.: Києво-Могилянська Академія, 2009. До 1-го тому увійшли нариси, які охоплюють ґенезу та еволюцію козацтва, розглянуто питання їх соціальної, військової, політичної та державотворчої діяльності від 15 до кінця 18 ст. У другому томі розкрито етнонаціональні аспекти, козацьке право і судочинство, його православні та геральдичні традиції.

Вивчення історії та культури Запорізької Січі і надалі залишається у центрі уваги великого кола дослідників про це свідчить збірка наукових статей – Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наукових статей / упоряд. О. М. Титова. - вип.16. - К. : ХІК, Часи козацькі, 2007. - 476 с. До збірки вміщено статті та повідомлення, присвячені новим дослідженням пам'яток археології, історії, архітектури, писемності українського козацтва, вивченню родоводів козацької старшини, вивченню кримськотатарської та османської культурної спадщини. Висвітлюються проблеми дослідження середньовічних колекцій у музейних збірках.

О. Ставінська